

A TÖRTÉNETTUDOMÁNY DR. FRANCIÁRÓL

Nem véletlen, hogy Dr. Francia diktatúrájának értékelése már másfél évszázada éles viták tárgyát képezi. Megítélésében teljesen ellentétes vélemények születtek. Ez nemcsak az egyes szerzők tendenciózusságával és néha alaptalan pozitív vagy negatív értékelésével magyarázható, hanem az adatok, források szűkösségével is. A történészek sokszor teljesen elfogult kortárs véleményeket is elfogadtak, melyek egyik történeti műből a másikba kerültek át. A 19. század első évtizedei paraguayi történelmének kutatása és bemutatása ezért nem könnyű vállalkozás.

Egyetlen latin-amerikai államot sem övezett olyan nagy figyelem a 18. században a szubkontinensen és Európában, mint Paraguayt. Ez a tény elsősorban a jezsuita missziókkal volt kapcsolatban, melyek maguk is nagy vitákat váltottak ki (pl. Muratori, Charlevoix, Lozano, Ibañez, Dobritzshoffer művei).

Különösen a jezsuita állam érdekelte a forradalom előtti Franciaország gondolkodóit (Montesquieu, D'Alambert, Diderot, Helvetius, Mably).¹ Az Enciklopédiában nagy helyet szenteltek Paraguaynak, s Voltaire a Candide-ban három fejezetben is foglalkozott a paraguayi jezsuita állammal.

A 19. században főleg külföldi utazók írtak Paraguayról. De ők elsősorban a természeti körülményekről írtak, a társadalmi problémákkal kevésbé foglalkoztak.²

Az 1811-es „májusi forradalom” után hamarosan elapadtak a Paraguayból érkező hírek. Belgrano hadjáratáról és az ezt követő eseményekről ugyan még kijutottak hírek az országból, de a függetlenség kihirdetése után Paraguay külkapcsolatai drasztikusan lecsökkentek, és ezzel együtt majdnem teljesen megszűnt az információk kiáramlása is az országból. (Az információhiánnyal magyarázható, hogy még a szomszéd államokban is téves elkép-

¹ *Charlevoix: Historia del Paraguay, 1746. R. Southely: A tale of Paraguay. London, 1825.*

² *Felix de Azara: Voyages dans l'Amérique meridional. . . depuis 1781 jusqu'en 1801. Paris, 1809. J. C. Davie: Letters from Paraguay. London, 1805.*

zelésekkel rendelkeztek arról, mi is történik Paraguayban.) Paraguayt a titokzatosság köntösébe burkolta az új diktátor, Dr. Francia. Jól illusztrálja ezt Funes³, aki Belgrano hadjáratával bezárólag elég részletesen ír az eseményekről, de az ezt követő történésekről nincsenek adatai.

Az első híradások a paraguayi forradalomról és Dr. Francia kormányzásáról észak-amerikai diplomaták tollából származtak. Később, a függetlenségi háború győzelme után az USA érdeklődése megnőtt Dél-Amerika iránt. Kormánymisszió indult Latin-Amerikába, hogy tájékozódjék a helyzetről.

E misszió tagjai írtak Paraguayról, ki bővebben, ki szűkszavúbban.⁴

H. M. Brackenridge *Voyage to South America* című művében például elismeri a Francia uralma alatt a paraguayiak közötti ellentéteket, és nemcsak azzal magyarázza, hogy a meszticek, a paraguayi elit elégedetlen volt Buenos Aires gazdasági aspirációival. Fontos okként említi a nyelvi különbségeket is, ugyanis Paraguayban a lakosság nagy része a guarani nyelvet beszéli, míg a Rio de la Plata többi országában hivatalos nyelv a spanyol. Tehát igyekezett társadalmi (etnikai) okokat is keresni Paraguay akkor különösnek ható politikájának magyarázatára.

1824-ben Londonban a *Morning Chronicle* névtelen cikket közölt Paraguayról.⁵ Ez egy apologetikus cikk, amelynek írójáról sokat vitatkoztak. Valószínű, hogy Francia vagy egy általa megbízott személy lehetett a szerző. Azonban sok adata nem felel meg a valóságnak. A szerző szerint Paraguayt idilli viszonyok jellemzik, ez nemcsak a természeti viszonyokra, hanem a politikai helyzetre is vonatkozik.

Kevés információ került forgalomba Paraguayról, s ez lehetőséget adott számos spekuláció számára.

E korai információt adó írások közé tartozik Grandsir,⁶ akit nem lehet azzal vádolni, hogy idilli képet festett a helyzetről. Négy levelet írt Paraguayból. Ezekben leírja tárgyalásait a paraguayi hatóságokkal, pozitívan értékelt a Francia uralmát, amely szerinte biztonságot és jólétet hozott a népnek. Később megjegyzi, hogy a diktátor megtiltotta Asunciónba való utazását és kitiltotta az országból. Utolsó, A. Humboldthoz írott levelében kiegészítő

³ G. Funes: *Ensayo de la historia civil del Paraguay, Buenos Aires y Tucumán*. Buenos Aires, 1817.

⁴ W. Stewart: *The South American Commission, 1817–1818*. HAHR 1929. No.1. p. 51–53. *Rodney and Grahams: The Reports on the Present State of the United Provinces of South America*. London, 1819. H. M. Brackenridge: *Voyage to South America*, Baltimore, 1819.

⁵ *Besztuzsev: Sztatyji i pizma*. Moszkva, 1933. *Alperovics: Arkadia Novovo Szvéta*. Novaja i novejsaja isztorija, 1963/9.

⁶ *Briefe aus Paraguay, mitgetheilt von Alexander v. Humboldt*. Stuttgart und Tübingen, 1825.

értésüléseket közölt. Nagyon pozitívan értékelte Franciát emberszeretetéért, elkötelezettségéért. Érdekes megjegyzése, hogy Francia a jezsuiták államformáját folytatja tovább. Ír Grandsir az elszigeteltség szükségéről is, a külföldiek helyzetéről, a népoktatásról, a helyi közigazgatási szervekről, a biztonságról.

Ezek az első külföldi források az 1820-as években rövid időre meghatározták Francia diktatúrájának értékelését. Európában először Besztuzsev írt Franciáról. A szovjet történészek közül sokan nem fordításnak, hanem Besztuzsev önálló művének tartják ezt a munkát. (Mirosevszkij, Matvejeva) Párhuzamot fedeznek fel Besztuzsev dekabrista érzelmei, az akkori oroszországi viszonyok és a cikk között. Ez a cikk azonban valójában fordítás, a Morning Cronicle 1824-es cikkének fordítása.

Grandsir utolsó levelét használta fel művében az utazó és irodalmár F. Denis⁷, aki több munkát is írt Portugália és Brazília történelméről. Nagy figyelmet szentelt Paraguaynak, foglalkozott Francia diktatúrájával, kritikusan elemezte ezt a rendszert, despotikusnak tartotta, felróta a polgári jogok hiányát, de elismerte az anyagi fejlődést, a társadalmi rendet, a tökéletes adminisztrációt és a közoktatás sikereit.

Am Grandsir leveleit hamarosan elfelejtették, mivel az 1830-as években új, hiteles beszámoló jelent meg Dr. Franciáról, J. R. Rengger és M. Longchamp svájci orvosok munkája.⁸

A két svájci 1818-ban indult el természettudományos expedícióra Paraguayba. Az országba 1819. július 30-án érkeztek meg. Francia is fogadta őket, és engedélyezte a kutatást az országban, teljes szabadságot biztosított számunkra. Hat év alatt bejárták majdnem az egész országot. Mindent megfigyeltek, nagyon sok információt gyűjtöttek össze az államról, Franciáról. 1825-ben hagyták el Asunciónt, amikor Francia megtudta, hogy az ellenzékét jelentő családokkal állnak kapcsolatban. 1827-ben pedig már Párizsban és Németországban is megjelent könyvük Paraguayról és Franciáról. Munkájuk nagy visszhangot keltett. Az orvosok kritikusan értékelték Francia tevékenységét. Bemutatták a diktatúra pozitív és negatív vonásait, igyekeztek hű képet adni a rendszerről. E könyv miatt Francia rosszul indulattal vádolta a két tudóst.

A 30-as évekig a svájci orvosok feljegyzései egyedüli forrásként szolgálták Francia diktatúrájáról. Ezek után jelent meg az angol Robertson fivérek levelezése Paraguayról.⁹ Míg azonban Renggerék mai ismereteink

⁷ *F. Denis*: Résumé de l'histoire de Buenos Aires, du Paraguay et des provinces de la Plata. Paris, 1827.

⁸ *J. R. Rengger et M. Longchamp*: Essai historique sur la révolution du Paraguay, et le gouvernement dictatorial du docteur Francia. Paris, 1827

⁹ *J. P. and W. P. Robertson*: Letters on Paraguay vol. I–III. London, 1847.

szerint reális értékelést adtak, felsorakoztatták a Francia mellett illetve ellene szóló érveket is, a Robertson fivérek levelezésében a negatív értékelés dominál. Negatív elfogultságuk lehetett az oka annak is, hogy Francia kiutasította őket az országból. A Robertson fivérek 1812–15 között tartózkodtak Paraguayban, így az örökös diktatúráról még nem szolgálhattak információval.

Három kötetes művük 1815-ig taglalja az eseményeket, egy kisebb rész pedig már a kiutasítás után íródott. Ebben is általános értékelést adnak Paraguayról. Levelezésükön érezhető a Francia iránti gyűlölet, igyekeztek mind sötétebb színben feltüntetni a diktatúrát. Kegyetlen diktátornak, despotának ábrázolták Franciát, aki Paraguayban erőszakon és önkényen alapuló terrorista rendszert hozott létre. Hatásuk máig megfigyelhető a történeti irodalomban.

A korabeli kritikák azonban bírálták is a Robertson fivéreket egyoldalúan elmarasztaló értékelésük miatt.

Ez a vita készítette Thomas Carlyle történészt arra, hogy részletesebben foglalkozzék e kérdéssel, és megírja Doctor Franciáról szóló művét.¹⁰ Ő alapvető forrásként Rengger és Longchamp művét használta fel, bár ez nem volt kielégítő számára. Kritika alá vette a két skót kereskedő, a Robertson fivérek levelezését is.

Carlyle szerint Francia volt az egyetlen ember, aki vezethette Paraguayt ebben az időben. Az ő hatalomra kerülésével jelentősen javult az ország helyzete (fejlődés a kereskedelemben, mezőgazdaságban, belső biztonság, közoktatás javulása). Elismeri, hogy Francia szigorú módszerekhez folyamodott, de nem ítélte el. Carlyle szükségszerűnek tartotta ezeket az intézkedéseket, csak így lehetett biztosítani az ország jólétét. Az első diktatúra pozitív funkcióit vizsgálta, s ez volt ítéletének alapja.

A múlt század 40-es éveitől egyre inkább negatív értékelések kezdtek eluralkodni Franciáról és diktatúrájáról. Először a nagy argentin író, publicista és államférfi, Domingo Faustino Sarmiento írt ilyen jellegű művet Franciáról.¹¹ Gyűlölte az elnyomást, a diktatúrát. Művét aktuálpolitikai megfontolások vezették. Ugyanis előképét és mintáját látta Rosas argentin diktátornak. Az argentin értékeléseknél ugyanakkor mindig számításba kell venni azt, hogy Paraguay hevesen szembeszállt Buenos Aires expanziós törekvéseivel. Az argentin függetlenségi tábor ugyanis Paraguay bekebelezésére törekedett, ami ellen elsősorban Dr. Francia lépett fel igen határozottan és sikerrel.

¹⁰ *T. Carlyle: Critical and Miscellaneous Essays.* London, 1847.

¹¹ *D. F. Sarmiento: Facundo,* Buenos Aires, 1963.

Ebben az időben látott napvilágot E. A. Hopkins amerikai diplomata feljegyzése is a Francia halála utáni Paraguayról.¹² Ő 1845-ben Polk elnök megbízásából két hónapot töltött Paraguayban, majd még kétszer meglátogatta az országot, végül 1852-ben az USA konzuljává nevezték ki Asunciónba. Ebben a minőségében 1854-ig tartózkodott az országban.

Szerinte Paraguay kialakult helyzete és Francia diktatúrája a földrajzi elszigeteltséggel magyarázható. Francia tevékenységéből azonban ő is a negatív vonásokat emelte ki. Véleménye szerint Francia erőszakos úton szerezte meg a hatalmat, és ezt a továbbiakban az elszigeteltséggel próbálta megtartani. Francia uralma alatt szétrombolta az egyházat, a családot, tönkrement a kereskedelem és az államkincstár kiürült, a lakosság állandó rettevésben élt.

Az 1850–60-as években már új, teljesen ellenséges hangulatú írások jelentek meg Paraguayról. Közéjük tartozik a paraguayi publicista és politikus, Manuel Pedro de Pena,¹³ aki 1827-ben került börtönbe és csak Francia halála után szabadult ki. Később Lopez tanácsadójaként fontos szerepet töltött be az ország irányításában. Majd 1857-ben elhagyta Paraguayt és Buenos Airesben telepedett le. A sajtóban energikus, Francia ellenes kampányt folytatott. Gyűlölettel írt Franciáról, az ő követőinek tartotta a Lopez fivéreket is. E kampány talán a későbbi Paraguay elleni véres háború „ideológiai” előkészítését jelentette.

Az ebben az időben megjelent munkák közül kiemelkedik a francia tudós, Alfred Demarsay műve,¹⁴ aki egy természettudományi expedíció tagjaként járt Paraguayban, de nemcsak a természettudományokkal foglalkozott. Hosszú cikket írt Franciáról is. Szemlélete jól illusztrálja a polgári liberalizmust, mely idegenül szemlélte az autarch gazdaságpolitikai kísérletet és az állam domináns szerepét a gazdaságban és a társadalmi életben. Ő is negatívan értékelt Francia diktatúráját, bár elismerte, hogy Francia elérte a lakosság növekedését, a földművelés, állattenyésztés és kézműipar fejlődését, de – és ezzel ellentmond saját magának – nem használta fel az ország anyagi és szellemi fejlődésének érdekében. Példátlanul kegyetlen rendszernek nevezi, amely alatt a paraguayi nép rendkívül szenvedett.

A paraguayi háború (1864–1870) után jelent meg C. A. Washburn műve Paraguay történetéről.¹⁵ Washburn 1861-től az USA nagykövete

¹² *F. A. Hopkins: The Republic of Paraguay since the Death of the Dictator Francia, The American Review, 1847. szept.*

¹³ *Cartas historicas de don Manuel Pedro de Pena. 1857–1858*

¹⁴ *A. Demersay: Histoire physique, économique, et politique du Paraguay et des établissements des jesuites. Paris, 1864*

¹⁵ *C. A. Washburn: The History of Paraguay vol. I–III. Boston–New York, 1871.*

volt Asunciónban. 1868-ban azonban ellenséges magatartás miatt kiutasították. A háborúban Paraguayra hárította a felelősséget, de ennek alapján az előző korszakokról is ilyen érzelmekkel nyilatkozott. Ő már össze tudta hasonlítani az eddig megjelent munkákat, alkalma volt Francia kortársaival is beszélgetni. (De mivel ők többnyire Francia ellenségei voltak, az adatokban igazában kételkedni lehet.)

Ezek alapján Washburn nagyon egyoldalú képet festett az 1810–1840 közti Paraguayról. Tagadta Francia részvételét a májusi forradalomban. Nem ismerte el tehetségét. Tagadta a kormányellenes összeesküvés létét is. Ezért a megtorlásokat is Francia önkényének tekintette. Ugyan elismeri, hogy az elszigeteltség alatt fejlődött a mezőgazdaság, ipar, de ezért nagyon nagy árat kellett fizetni. Csak szociális demagógia volt az alsóbb osztályok védelme, vélte. Francia tevékenységét a paraguayi nép szempontjából egyenesen károsnak ítélte.

Annak, hogy a 19. század második felében a negatív értékelések váltak dominánssá, oka a nemzetközi ellentétek kiéleződése volt a La Plata térségben, amely a paraguay háborúban (1864–1870) fejeződött ki. Legélesebben a liberális argentin történészek léptek fel Dr. Francia ellen. Közülük talán a legjelentősebb Bartolome Mitre.¹⁶ Művében részletesen megvilágította Belgrano hadjáratának körülményeit. Szerinte ez volt az elindítója a paraguayi forradalomnak. Elismeri Francia tehetségét, de a legbarbárabb diktátornak nevezi.

Hasonló véleménnyel volt Mitre kortársa, Vicente Fidel Lopez is.¹⁷

A paraguayi háború idején adta ki könyvét José Manuel Estrada történész, államférfi és publicista.¹⁸ Ennek függelékében foglalkozott az 1810–1840 közötti periódus történetével. Mint Francia és általában a diktatúra ellensége, a diktatúrában látta Paraguay szegénységének és bajainak fő okát.

Nagy figyelmet szentelt Francia államának a chilei szerzetes, José Ignacio Victor Eyzaguirre is.¹⁹ A legsötétebb színekkel festette le Francia tevékenységét, magatartását a vallásos meggyőződés hiányával magyarázta.

Nagyon sok negatívum hangzott el Franciáról a paraguayi háború után, amikor nyilvánvalóvá váltak a háború katasztrofális következményei. A paraguayi Manuel Gondra hangsúlyozza a nép szerepét a forradalomban.²⁰

¹⁶ *Bartolome Mitre: Historia del Belgrano y de la independencia argentina.* Buenos Aires, 1960.

¹⁷ *Vicente Fidel Lopez: Historia de la república argentina.* Buenos Aires, 1960.

¹⁸ *J. M. Estrada: Ensayo histórico sobre la revolución de los comuneros del Paraguay en el siglo XVIII.* Buenos Aires, 1865.

¹⁹ *J. I. V. Eyzaguirre: Los intereses católicos en América.* Paris, 1859.

²⁰ *Manuel Gondra: Hombres y letradas de America.* Asunción, 1942.

A szerző bírálja Francia politikáját és helyesli az 1819–21-es kormányellenes összeesküvést.

Dél-Amerika határain kívül főleg utazók, diplomaták, üzletemberek írtak Paraguayról. Így pl. a T. J. Page, egy észak-amerikai hajó parancsnoka megjegyzi, hogy Francia olyan bűnöket követett el, amelyek borzalommal töltik el a világot. Ezek közé sorolja a letartóztatásokat, bebörtönzéseket. De azt elismeri, hogy ebben az időszakban Paraguayban béke és nyugalom uralkodott, összehasonlítva a szomszéd országokban dúló anarchiával.

A. Deberle Dél-Amerika történetéről írott művében²¹ „ázsiai türannosznak” nevezi Franciát. Vérszomjas természet, kegyetlenség és despotizmus, kielégíthetetlen hatalomvágy nyilvánult meg tevékenységében. Politikája egyáltalán nem ösztönözte a gazdaság fejlődését.

A sok elmarasztaló értékelés mellett ritkán hangzottak el Francia korszakát pozitívan értékelő vélemények. E kevesek közé tartozott J. B. Alberdi argentin gondolkodó, aki sok művében érintette e kérdést.²² Összehasonlította Francia uralmát az 1844-es alkotmányos helyzettel. A kettő közül Francia uralmát tartotta jobbnak. „Korábban az ország Francia rabja volt, most pedig saját alkotmányának rabja.” – írja róla. Az 1860-as években sokat foglalkozott Franciával. Elismerte a diktátor tevékenységének negatív vonásait, de megjegyyezte azt is, hogy ezt mind a körülmények kényszerítették Franciára. Hangsúlyozta, hogy a diktatúrát és elszigeteltséget Buenos Aires hegemon törekvései hívták ki. Ezzel kapcsolatban megemlíti Francia sikertelen törekvéseit a politikai kapcsolatok felvételére Angliával.

Jóindulatúan nyilatkozott erről a diktatúráról a híres brazil publicista R. Barbosa.²³ Szembeállítja a paraguayi diktatúrát a többi dél-amerikai caudillo rendszerével. Hangsúlyozza Francia intellektuális felsőbbségét, a nép jólétéről való gondoskodást, rámutatott az országban uralkodó biztonságra és nyugalomra, bár megemlítette Francia emberi hibáit és gyengeségeit is.

Sajnos ezek az értékelések nem alapultak tudományos kutatásokon, dokumentumok elemzésén. Ezeket az értékeléseket többnyire politikai és személyes motívumok diktálták. Lényegében az 1840-es évektől egy különös „fekete legenda” terjedt el Franciáról, ezzel állt szemben a kevésbé tendenciózus „fehér legenda”, amelyet Carlyle indított el. Ezt magyarázza az a körülmény is, hogy a korabeli paraguayi dokumentumok többnyire hozzáférhetetlenek voltak. Az is tény, hogy nagyon sok dokumentum semmisült meg Francia halála után.

²¹ A. Deberle: *Histoire de l'Amérique du Sud*. Paris, 1897.

²² J. B. Alberdi: *Bases y puntos de partida para la organización política de la república argentina*. Buenos Aires, 1960.

²³ R. Barbosa: *Cartas de Inglaterra*. Buenos Aires, 1953.

1895-ben nyitották meg az asuncióni levéltárt. Ettől kezdve bővült a Franciáról szóló irodalom. A tudósoknak így lehetőségük nyílt a szélesebb körű kutatásra.

Nagy jelentősége volt Wisner de Morgenstern magyar származású hadmérnök 1923-ban megjelent művének.²⁴ Ez a magyar származású katona Dél-Amerikába emigrált és ott katonai szolgálatba állt. 1846 áprilisában Paraguayba került, ahol fontos katonai tisztségeket töltött be. Lopez megbízta, hogy gyűjtse össze a Franciáról szóló anyagot. A hármaskoalíció elleni háborúban 1868-ban fogságba esett. Még befejezetlen műve az ellenség kezébe került. Ezt több év múlva azonban kiadták. Wisner könyve nemcsak Francia életrajzával foglalkozik. A történelmi események keretében tárgyalja Francia tevékenységét, nagy forrásanyagra támaszkodva mutatja be azt.

A múlt évszázad utolsó harmadában egyre többen kezdtek foglalkozni a korabeli forrásokkal, dokumentumokkal, mindenekelőtt Paraguayban.

Elsőként Blas Garay nyúlt ehhez a témához ilyen módon.²⁵ Pontos ismertetést adott a kor eseményeiről. Elismerte a diktátor módszereinek kegyetlenségét, de hangsúlyozta, hogy csak így lehetett eredményt elérni.

Ilyen szellemben írt az eseményekről Cecilio Baez, jelentős politikus, diplomata és történész is.²⁶ Ő pozitivista volt, Spencer követője. A paraguayi történetírás liberális szárnyához tartozott, halálosan gyűlölte az önkényuralmat. Kezdetben hagyományos, egyoldalúan negatív módon vizsgálta Franciát. Ám elismerte, hogy a despotikus rendszer, a kegyetlen terror, az elszigeteltség biztosították a függetlenség megőrzését. De semmiféle szociális vagy gazdasági fejlődést nem ismert el. Később, amikor már többet foglalkozott a témával, megváltozott a véleménye. „Ensayo sobre el doctor Francia” című művében határozottan szembeszáll az argentin történészekkel, akik szerinte tévesen ítélték meg ezt a korszakot. Beaz megvilágításában Francia Rousseau követője és megrögzött forradalmár, messzetekintő államférfi volt. Kegyetlen módszerei, a szabadság és demokrácia hiánya mind a nemzeti függetlenséget próbálták biztosítani. Értékelésként konkrét példákra mutatva be, hogy a diktatúra nem volt elszigetelt jelenség a korabeli Latin-Amerikában. A történelmi körülmények követelték meg, hogy a fiatal államok meg tudják védeni függetlenségüket.

Ezt a hangnemet folytatta tovább munkáiban J. P. Benitez, aki már elérhető dokumentumokra alapozta művét.²⁷ Elítélte azokat a bírálatokat,

²⁴ *Wisner de Morgenstern: El dictador del Paraguay, José Gaspar de Francia.* Asunción, 1929.

²⁵ *Blas Garay: Compendio elemental de historia del Paraguay.* Asunción, 1929.

²⁶ *Cecilio Baez: Ensayo sobre el Doctor Francia y la dictadura en Sud-America.* Asunción, 1910.

²⁷ *J. P. Benitez: La vida solitaria del Dr. José Gaspar de Francia, dictador del Paraguay.* Buenos Aires, 1937.

amelyeket a gyűlölet ihletett. Továbbfejlesztette a Francia diktatúrájának történelmi szükségszerűségéről szóló tézist, és azt vetette fel, hogy az értékeléseknél vegyék figyelembe az adott körülményeket. Franciát forradalmárnak tartotta, aki a népre támaszkodva annak érdekében küzdött, de azok közvetlen beleszólása, részvétele nélkül. Erre utal az is, hogy párhuzamba állította Franciát Robespierre-rel.

Benitez könyvével majdnem egyidőben jelent meg J. C. Chaves paraguayi történész munkája.²⁸ Ebben Chaves bebizonyította, hogy Francia elszigetelődési politikája szükséges válasz volt Buenos Aires hegemon törekvéseivel szemben. Ezt a gondolatot fejlesztette tovább „El Supremo Dictador” című művében, amelyet Francia diktatúrájának legteljesebb és legalaposabb értékelésének tekinthetünk. A források nagy tömegét elemezve Chaves sokoldalú képet rajzolt Franciáról és diktatúrájáról.

E. Cardozo „El Paraguay independiente”²⁹ című könyvében kifejtette, hogy Francia politikája a társadalom nivellálódásához és osztályegyenlőséghez vezetett.

A 20. században a paraguayi történészek többsége elsősorban a diktatúra pozitív vonásait emelte ki.

Alonso Ibarra energikusan támadta a Franciáról szóló „fekete legendát”, rámutatott a kegyetlen módszerek szükségességére ahhoz, hogy letörjék a függetlenség ellenségeit. A diktatúra szerinte nem Francia hatalomvágyából született, hanem a nép többségének akaratából.

Ez a hangnem vonul végig J. A. Vázquez „El Doctor Francia visto y pido por sus contemporáneos” című könyvében is.³⁰ Vázquez a kortársak véleményeit gyűjtötte össze egy kötetbe.

Francia személyisége már a szépirodalomban is megjelent. Pl. az 1850-es évek elején adták ki egy angol író, E. C. Shepard Franciáról és a paraguayi forradalomról írott könyvét.³¹ Ennek azonban kevés köze van a valósághoz. J. S. Bazán már verses művet írt Franciáról.³²

Ezeknél jóval nagyobb mű az észak-amerikai E. L. White regénye,³³

²⁸ J. C. Chaves: Historia de las relaciones entre Buenos Aires y el Paraguay 1810–1813. Asunción, 1952.

²⁹ E. Cardozo: El Paraguay independiente. Barcelona, 1949.

³⁰ J. A. Vázquez: El doctor Francia visto y oído por sus contemporáneos. Asunción, 1961.

³¹ E. C. Shepard: Francia, a tale of the Revolution of Paraguay. London, 1851.

³² J. G. Bazán: El dictador Francia y otras composiciones en verso y prosa. Madrid, 1887.

³³ E. L. White: El Supremo. A romance of the Great dictator of Paraguay. New York, 1967.

amelyben a szerző felhasználta a Robertson fivérek levelezését és Rengger – Longchamp munkáját is.

A híres W. S. Robertson a függetlenségi harc vezetőiről írott munkájában nagy figyelmet szentelt Franciának is. Megpróbálta bemutatni a diktatúra pozitív és negatív vonásait is. Franciát azok közé a forradalmi vezetők közé sorolta, akik a köztársaságért harcoltak. Bemutatta a kegyetlenségeket is, de hangsúlyozta, hogy Francia uralma alatt Paraguay jelentős fejlődést ért el a gazdasági életben, és biztosította az ország függetlenségét.³⁴

L. W. Bealer Franciáról írott munkájában nagy megértéssel nyilatkozott a diktátor kül- és belpolitikájáról, rámutatva arra, hogy Francia törekedett a békére és a barátságra a szomszéd országokkal, és mindig betartotta a bemenavatkozás elvét. Az elszigeteltség ebben a korban szükséges volt. Pozitívan értékelté Paraguay akkori gazdasági sikereit, a társadalmi rend biztonságát. Elismerte a szélsőséges intézkedések indokoltságát, de rámutatott, hogy ezek a módszerek nem voltak idegenek a szomszéd országoktól sem.³⁵

Az 1960–70-es években Európában és Amerikában olyan tudományos munkák jelentek meg, amelyek már felhasználták az előkerült forrásokat, és ezek alapján kezdték elemezni a paraguayi forradalmat és Francia diktatúrájának fontos problémáit.

Nagy figyelmet szentelt ezeknek a problémáknak Günther Kahle.³⁶ Szerinte a nemzetté válásban nagy szerepet játszott Francia politikája. Nagyra értékelté Franciát hazafisága, igazságossága és becsületessége miatt.

A. Garcia Mellid argentin történész csaknem kritikátlanul, teljesen apologetikusan közelített Francia alakjához.³⁷ (Ez azért is érdekes, mert eddig főleg az argentin történészek támadták Franciát.) Garcia Mellid megállapította, hogy a diktatúra léte megfelelt a paraguayi nép igényeinek és akaratának. Szerinte Francia a függetlenség fanatikus híve volt, és szilárd gazdasági bázist tudott létrehozni.

Nagyon jelentős helyet foglalnak el a mai történetírásban a híres amerikai történészek, az Indiana egyetem professzorának, J. H. Williamsnek Franciáról írott munkái.³⁸

³⁴ W. S. Robertson. Rise of the Spanish–American Republics. As told in the Lives of the Liberators. New York, 1961.

³⁵ L. W. Bealer: Francia, Supreme dictator of Paraguay. Washington, 1937.

³⁶ Günther Kahle: Grundlagen und Aufgabe des paraguayischen Nationalbewusstseins. Köln, 1962.

³⁷ A. Garcia Mellid: Proceso a los falsificadores de la historia del Paraguay, Buenos Aires, 1963–64.

³⁸ J. H. Williams: Paraguayan Isolation under Dr. Francia. A Re-evaluation. HAHR, 1972/1.

A legutóbbi évtizedekben megnőtt az érdeklődés a diktatúra politikai rendszere, szociális jellege és osztálybázisa iránt (Cardozo, Garcia Mellid, Ibarra, Vázquez).

Egyesek, idealizálva a helyzetet, egyenesen demokratikusnak nevezik a diktatúrát, Franciát pedig népvezérnek. „Állami szocializmus” rendszere jött létre Francia uralma alatt Sánchez Quell és P. H. Box szerint. Kahle szerint nem léteztek társadalmi osztályok, mindenki egyenlő volt, ugyanolyan jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezett.

A Szovjetunióban Mirosevszkij a paraguayi forradalmi demokrácia vezetőjének nevezi Franciát, aki egy negyed századig irányította a forradalmi demokratikus kormányt, amely a parasztságra és a kispolgárságra támaszkodott.³⁹

Ezt azonban többen bírálták. Elismerték a diktatúra haladó jellegét, de rámutattak arra, hogy a privilegizált osztályokra támaszkodott. (földbirtokosok, kereskedők, papok, hivatalnokok, katonák) Francia uralma szerintük a fehér kisebbség diktatúrája volt a színesbőrű lakosság felett.

Egy későbbi közös munkában a szovjet történészek már elvetették ezeket az értékeléseket (Latin-Amerika népei). Nemzeti, forradalmi diktatúrának minősítették e rendszert. De sajnos kissé sematikusak és ellentmondásosak ezek a megállapítások.

A 70-es években a Szovjetunióban keletkezett munkákban kifejeződik, hogy Francia diktatúrája a nép érdekeit képviselte, befejezetlen, felülről jövő forradalom volt. Célja a feudális rendszer megszüntetése és polgári reformok bevezetése volt.

A szovjet történészek közül M. Sz. Alperovics foglalkozik behatóan ezzel a kérdéskörrel. Több tanulmány és kisebb cikk után önálló monográfiában is kifejti a paraguayi történelemről, Dr. Francia diktatúrájáról vallott nézeteit.⁴⁰ A szerző igen jelentős bázisra támaszkodik: felhasznált minden olyan nyomtatott és eddig még nem publikált forrást, amelyek tartalmazzák az ország gyarmati és 19. századi történelmét. A könyvben külön fejezet foglalkozik a Paraguayról szóló művek kritikai áttekintésével.

Alperovics könyvében a Dr. Francia névvel fémjelzett korszakot állította a középpontba. Diktatúra volt-e az? Ha igen, akkor hogyan férnek össze a diktatúrával a bevezetett demokratikus reformok? A könyv válasz próbál adni arra a kérdésre is, hogyan jutott a kezdetben virágzó, fejlődő Paraguay az elmaradottság ma tapasztalható szintjére.

Alperovics szerint Francia diktatúrájának antifeudális és polgári forradalmi jellege volt, de meghatározó itt a korábbi gyarmati helyzet.

⁴⁰ *Mirosevszkij*: José Gaspar Francia – vozsgy paragvajszkoj revoljucionnoj demokracii 1814–1840. Voproszi isztorii, 1946/4.

⁴¹ *Alperovics*: Revoljucija i diktatura v Paragvaje 1810–1840. Moszkva, 1975.

Mi az oka annak, hogy napjainkban és már a 19. század végén is olyan elmaradott ország Paraguay? Alperovics erre a kérdésre a bonyolódó külpolitikai helyzetben és az 1864–70-es háborúban találja meg a választ. A háborúban a paraguayi ipart szétrombolták, ugyanez történt az állami szektorral és a kistulajdonnal is. A politikai életben bekövetkezett fordulat is egyik oka az elmaradottságnak. Alperovics gazdag forrásbázison alapuló könyve több szempontból is figyelmet érdemel. Mindenekelőtt Francia uralmának – a korábbi sötét és negatív polgári értékelésekkel szemben – Alperovics nem tagadja uralmának negatív oldalait sem – nemzeti felszabadító, a polgári forradalmi jelleget öltő vonásainak hangsúlyozása fontos eredmény.

Napjaink paraguayi szépirodalmában Roa Bastos foglalkozik regényében – *Yo El Supremo* – Dr. Francia alakjával.⁴¹ Roa Bastos úgy mutatja be Franciát mint diktátort, mint pl. Bolívert és San Martint. Paraguay és Brazília viszonya kapcsán érezteti a különbséget Francia politikája és Alfredo Stroessner mai paraguayi diktátornak a nép érdekeit eláruló politikája között. Ez a könyv leleplező feladatot teljesít, de nem Francia, hanem Stroessner politikáját illetően.

Francia emléke még mindig él a paraguayi nép tudatában. Roa Bastos leleplezte, hogyan használta fel a nemzeti érzést Stroessner céljai érdekében. A hivatalos propaganda Stroessnert Francia és a Lopezek örökösének kiáltotta ki. De ha jobban megvizsgáljuk Francia és Stroessner alakját és politikáját, kiderül, hogy semmiféle kapcsolat nincs közöttük. Ez a regény ezért kettős funkciót tölt be. Bemutatja Francia korát, diktatúráját, de ezen keresztül képet ad a mai paraguayi viszonyokról, Alfredo Stroessner diktatúrájáról is.

⁴² *Augusto Roa Bastos: Yo, el Supremo. Buenos Aires, 1975.*

LA HISTORIOGRAFÍA SOBRE DR. FRANCIA

La valoración de la dictadura de Dr. Francia constituye ya hace un medio siglo el objeto de polémicas agudas. En su apreciación nacieron opiniones enteramente contradictorias. Ya la historia de la época colonial despertó gran interés en el subcontinente y en Europa. En el siglo XIX en primer lugar los viajeros y diplomatas extranjeros escribían del Paraguay. De esta época se datan dos obras significantes: una de ellas se relaciona con el nombre de Rengger y Longchamp — médicos suizos — que valora de un modo crítico y real la dictadura de Francia. La otra es la correspondencia de los hermanos Robertson, en la cual ellos trazaron una imagen unilateralmente negativa del Paraguay de Francia. La llamada “leyenda negra” encaminada por ellos determinaba para largo tiempo la valoración de la dictadura de Dr. Francia.

En el siglo XIX la mayoría de las valoraciones acerca de Francia no estaba basada en indagaciones científicas y en análisis de documentos. Muchas veces los motivos políticos o personales dictaban estos enfoques. Después de la inauguración del Archivo de Asunción se presentaban posibilidades para análisis científicos de las fuentes. En el siglo XX ya salieron a la luz obras basadas en investigaciones sobre la dictadura de Dr. Francia. Se destacan de entre ellas las obras de J. C. Chaves, Cecilio Baez, E. Cardozo, J. H. Williams. Ellos consideran importante que al valorar tomen en consideración las circunstancias y la situación política exterior. En los últimos años creció el interés por el sistema político, carácter social y base de masas de la dictadura. (Cardozo, García Mellid, Ibarra, Vázquez).

Entre los historiadores soviéticos M. S. Alperovich se ocupa detalladamente de esta problemática. Después de varios ensayos y artículos cortos en una monografía también expone sus ideas sobre Dr. Francia.

En las bellas letras del Paraguay de nuestros días Augusto Roa Bastos se ocupa de la figura de Dr. Francia en su novela: Yo, el Supremo. El autor en esta obra compara la situación del Paraguay de hoy con las condiciones bajo la dictadura de Dr. Francia.